

K a p. 6.

Kejserdømmet.

52. HISTORISK INDELING.

Den romerske Forfatning var et Oligarki paa demokratisk Gurndlag. Udgangspunktet for dens Ændring til et Monarki er Forsøgene paa at hæve det demokratiske Element paa Oligarkiets Bekostning. Den ejendommelige romerske Ordning medførte, at ingen Privatmand kunde udøve politisk Indflydelse uden som Medlem af det regerende Oligarki og gennem dettes Organ, Senatet. Alle Forsøg maa derfor udgaa fra Mænd i Embedsstillinger; kun saadanne kan sætte det demokratiske Organ, Folkeforsamlingen, i Virksomhed. Roms første Monark var C. Gracchus; han regerede det hele Rige som Tribun gennem Folkeforsamlingen. Under sin Virksomhed stødte han sammen med Oligarkiets væbnede Magt, som han som Tribun savnede ethvert Herredømme over; og den slog ham ned.

Mellem Gracchertiden og Monarkiets Oprettelse optræder en ny Form, der fik særlig Betydning for den kommende Forfatningsændring. Det er Overdragelsen af en militær Kommando til en Privatmand ved Folkebeslutning. Det er en Omgaaelse af den Hovedregel i den romerske Forfatning, at Imperium kun tilkommer

Magistraten; men det er en naturlig Konsekvens af Gracchus's Skæbne: den, der vil regere, maatte først og fremmest være Herre over Sværdet. Det er tillige et Udtryk for, at den bestaaende Forfatning er ude af Stand til at løse sine Opgaver; man kan ikke længere nøjes med den regelmæssige Turnus mellem Oligarkiets Middelmaadigheder, og selve Senatet er for stort og for stærkt paavirket af Partideling og personlige Interesser til at regere tilfredsstillende. De vigtigste og egentlig forbilledlige Tilfælde er Pompejus's to Kommandoer mod Søroverne og Mithradat. For begge er Uafhængigheden af Senatet og den overordnede Stilling overfor de ordinære Magistrater (i dette Tilfælde Statsholderne) karakteristisk. — Et lignende Udtryk for Senatets og Magistraturens svigtende Evne er Pompejus's Udnævnelse til *praefectus annonae* 57 med almindelig prokonsularisk Myndighed o. s. v.

Selve Monarkiet kom forøvrigt under en anden Form. Denne var allerede anvist af Sulla ved hans Diktatur *rei p. constituendae*, som genoptoges af Cæsar, omend maaske ikke med dette Navn. Dette Diktatur var et virkeligt absolut Eneherredømme, baade formelt og reelt. Det var som saadant uforeneligt med de Former, hvori den gamle Forfatning havde bevæget sig, og dette har vistnok været en medvirkende Grund til, at dets Levetid blev kort. Endnu i samme Aar som Cæsar myrdedes afskaffedes Diktaturen ved Lov.

Efter en kort Periode af fuldstændig Forvirring fulgte atter et Diktatur af lignende Art som Sullas: *triumviratus r. p. constituendae* (43). Dets Indehavere havde fuldstændig despotisk Myndighed; men i Titlen laa Betegnelsen af Stillingen som midlertidig, og dette anerkendtes, da Triumvirerne i 36 enedes om at forny den paa 5 Aar. Med Aar 33 betragtede August sin Myndighed som Triumvir som udløbet; men han blev desuagtet at udøve den. Under hvilken Beføjelse

han i de følgende Aar, navnlig 29—27, har ordnet det hele Statsvæsen, er uklart (31—23 var han Konsul); men vist er det, at disse Aar indeholder den egentlige Grundlæggelse af Monarkiet, dog med en Fortsættelse indtil 23.

Augusts Grundlæggelse af Monarkiet sker ikke paa een Gang, men i en Række af Aar og tildels med Forsøg, der forkastes og erstattes af andre. Efter Sejren ved Actium tilbragte han et Par Aar med at ordne de forvirrede Forhold, især i Rigets østlige Del. Endelig i Aaret 27 mente han at være saa vidt, at han kunde »genoprette Republikken«. Det skete i Form af en højtidelig Nedlæggelse af den overordentlige konstituerende Myndighed og Ophævelse af alle dertil knyttede særlige Foranstaltninger; til Gengæld fik han af Senatet Titlen Augustus. Dog beholdt han tillige Styrelsen af de »uroelige Provinser« endnu paa 10 Aar. Der ligger heri en bestemt Protest mod det Cæsariske Diktatur og alle lignende Former for Monarkiet og et Forsøg paa at finde en Ordning for dette indenfor den gamle Forfatnings Ramme. Formen for denne Ordning fremtræder ogsaa tydelig nok deri, at August prøvede at styre Riget som Konsul i de følgende Aar, idet han hvert Aar lod sig udnævne til Konsul og beklædte denne Stilling hele Aaret, medens hans Kolleger skiftede. Denne Indretning viste sig dog at være upraktisk, og i Aaret 23 frasagde han sig højtidelig Konsulatet. Til Gengæld overdroges der ham tribunicisk Magt, og denne beholdt han og daterede sine Regeringsaar efter den. Tillige beholdt han en Del af Provinsstyrelsen. Endelig tvang Omstændighederne ham efterhaanden til at overtage en hel Del Hverv, som ikke kunde bestyres ordentlig i de republikanske Former. Den saaledes fremkomne Ordning, der gerne kaldes Principatet (det Augusteiske Monarki), skal i det følgende betragtes i det enkelte.

Man finder ofte den Opfattelse og Fremstilling, at August med Bevidsthed grundlagde et enevældigt, absolut Monarki. Den er ikke rigtig; den er paavirket dels af Oldtidens skæve Syn paa Sagen (Tacitus), dels af Analogier, hentet fra den moderne Enevælde. Det har sikkert ligget August ganske fjernt at skabe en absolut Enevælde. Hans Poltik er tydeligt nok dikteret af to Hensyn. Han maatte for det første ifølge simpel Selvopholdelsesdrift skabe sig en Magtstilling der gjorde ham sikker. Dette har han gjort; men der er ikke noget Spor af at han heri er gaaet videre end til det strengt nødvendige. For det andet maatte han løse talrige store Opgaver, der ikke var løst af Republikken og ikke kunde løses af den. Ogsaa dette har han gjort; men i de fleste Tilfælde er det tydeligt, at han ikke selv har søgt disse Opgaver, men at de er blevet ham paatvunget. Augusts Arbejde for Statens Vel virkede atter tilbage paa hans personlige Magtstilling. Enhver ny Opgave krævede nye Beføjelser, forøget Magt; og enhver heldig løst Opgave befæstede den allerede vundne Magt. Saaledes var paa een og samme Tid en monarkisk Stilling for August en personlig Nødvendighed, og en monarkisk Forfatning en real Nødvendighed. Derimod var et absolut Monarki ingenlunde i Øjeblikket nogen Nødvendighed; et saadant fremgik langsomt af Forholdenes Natur. Det vil nedenfor blive vist at den statsretlige Ordning svarede nøje til denne politiske Tilstand.

53. KEJSERENS KOMPETENCE.

Augusts Forfatning er retlig set en Deling af Statsstyrelsen mellem Senatet og en enkelt Mand, der uden at være Magistrat er udstyret med overordentlig magistratisk Myndighed. Denne opløser sig i en Række Specialkompetencer, af hvilke to fremtræder som særlig vigtige: den tribuniciske Magt og det militære Imperium.

Den tribuniciske Magt (*potestas tribunicia*) tillagdes August Aar 23. Den indeholder Retten til at forbyde alle Handlinger af Magistrater og Beslutninger af Senatet; til at sammenkalde Senatet og foranledige Beslutninger af det; til at afholde Folkeforsamlinger og foreslaa Love; endelig den personlige Hellighed og

Ukrænkelighed, med deraf følgende Nødværgeret. Den tribuniciske Magt fremtræder yderst sjældent i praktisk Anvendelse; men juridisk er den det egentlige Udtryk for Kejserens civile Magt. Fra Overdragelsen af den daterede August sine Regeringsaar, og de andre Kejsere fulgte hans Eksempel. — Den tribuniciske Magt tillagdes ofte i Kejserens levende Live hans designerede Efterfølger; men der dateres ikke efter denne Overdragelse, men først efter dens Fornyelse ved den egentlige Regeringstiltrædelse.

Den anden Side af Kejserens Magt er hans *imperium*, o: hans militære Myndighed. Dens Indhold er Kommandoen over alle Rigets Stridskræfter til Lands og til Vands, med Officersudnævnelse o. s. v., samt Retten til at holde en Livvagt (*praetoriani, praetorium, cohortes praetoriae* eller *ianaë*) i Rom. Hermed fulgte tillige den fuldstændige og egenmægtige Bestyrelse af hele Rigets Udenrigspolitik med Ret til at erklære Krig og slutte Fred og Forbund, samt til at ordne nyerobrede Provinser efter eget Tykke. Denne Ret har bestaaet lige fra Augusts Tid, men dens retlige Formulering er meget tvivlsom. Retten til at holde Livvagt er saa gammel som Aar 42 f. Chr., og holdt sig stadig. Det almindelige militære Imperium daterer man fra det prokonsulariske Imperium, der skal være overdraget August Aar 23, og som man adskiller fra Kejserens Provinnsbestyrelse. Men Efterretningen om Overdragelsen af det prokonsulariske Imperium findes kun hos Dio Cassius, der netop i den Art Ting er lidet paa-lidelig; August anerkender den aldeles ikke i sin Selvbiografi, og den omtales ikke af Sveton; hos de følgende Kejsere fremtræder heller intet tilsvarende for henimod 3die Aarhundrede — da ganske vist som noget sædvanligt. Det maa hellere erkendes, at vi ikke ved, paa hvilket retlig Fundament den allervæsentligste Del af Kejsermagten støttede sig, om det end maa antages, at der har været et saadant.

Provinnsbestyrelse. De øvrige Sider af Kejserens Myndighed beror mere eller mindre paa Specialbestemmelser, der gentoges for hver Kejsler. Af særlig Vigtighed er her den kejserlige Provinnsbestyrelse. Da August i Aaret 27 gengav Senatet Regeringen, beholdt han paa 10 Aar Bestyrelsen af Provinserne Spanien, Gallien og Syrien. Siden forlængedes dette Privilegium atter og atter; for de følgende Kejsere synes det at have været livsvarigt. Naar Omstændighederne krævede det, overtoges ogsaa andre Provinser af Kejseren. Han styrede dem fra Rom ved sine Legater, valgte af ham blandt Senatorerne, og opkrævede alle Indtægter af dem. — En særlig Stilling indtog de af Kejseren erobrede Provinser, navnlig Ægypten; de laa ganske udenfor Senatets Indflydelse og bestyredes af Kejseren som hans personlige Ejendom. Alle Indtægter og Udgifter af de kejserlige Provinser vedkom alene Kejserens egen Kasse, *fiscus*, der snart overfløjede de gamle *ærarium*.

Pontifikat. August overtog 12 f. Chr., ved Lepidus's Død, Stillingen som *pontifex maximus*, og den beklædtes af alle de senere Kejsere. Dermed fulgte Overopsynet over hele det romerske Religionsvæsen. Tillige var August og de følgende Kejsere Medlemmer af alle de højere Præsteskaber.

Andre magistratiske Stillinger eller Magtfuldkom-menheder overtog Kejseren ikke til Stadighed; naar Dio Cassius lader August faa konsularisk Myndighed, er det vistnok urigtigt. Derimod beklædte Kejserne nu og da Konsulatet (altid som *ordinarii*) og Censuren og udøvede da disse Embeders sædvanlige Forretninger. Domitian lod sig vælge til Censor paa Livstid; efter ham forsvinder Censuren ganske, men Kejserne beholdt deres Beføjelser.

Forhold til Folketingsamlingen. De gamle Folketingsamlinger var allerede under August væsentlig kun en Form, og selv som saadan træder de mere

og mere tilbage i den følgende Tid. — Kejseren kunde foreslaa Love i Kraft af sin tribuniciske Magt, og denne Form er undertiden blevet benyttet, saaledes af August 18 f. Chr. (Love om Ambitus og Ægteskab); i andre Tilfælde lod han de ordinære Magistrater (Konsulerne) foreslaa sine Love. Senere traadte Senatsbeslutninger og kejserlige Forordninger i Stedet for Love.

Valgene foregik under August paa Folkeforsamlinger, fra Tiber af (naturligvis ifølge Lov) i Senatet. I begge Tilfælde var der tillagt Kejseren Ret dels til at afvise, dels til at anbefale Kandidater, der da maatte vælges. Oprindeligt anbefalede Kejseren kun et mindre Antal; efterhaanden gik ad denne Vej Embedsbesættelsen fuldstændig over til ham. Ad denne Vej bestemte Kejseren tillige Senatets Sammensætning. Paa lignende Maade besatte Kejseren Pladserne i de høje Præsteskaber.

Dømmende Myndighed. Den gamle Civilproces forandredes ikke; ligeledes vedblev *quaestiones perpetuae* at bestaa. For saa vidt Dommerne toges af Ridderne, forfattedes Listen af Kejseren, der overhovedet førte Kontrol med Ridderkorpset. Ved Siden af Kvæstionerne tillagdes der lige fra August Senatet en udtstrakt Dommermyndighed i Kriminalsager; herom nærmere i § 56. Endelig optræder Kejseren selv, lige fra Augusts Tid, dømmende. Naturligvis var han Dommer i alle Klager mod hans egne Provinsbestyrere, Overofficerer og andre Embedsmænd, og Appelinstant fra sine Provinsbestyreres Domme; men det gaar langt videre. Vi finder ham dømmende baade i første Instans i kriminelle Sager og som Appelinstant i civile Sager. Denne Ordning, der afviger saa aldeles fra den republikanske, maa sikkert bero paa Lov; men af saadan Lov er der kun svage Spor. Da Mængden af Sager stadig tiltog og Kejseren umulig kunde overkomme dem alle, blev det efterhaanden Skik at henvise dem til Sted-

fortrædere, i senere Tid fornemmelig til *praef. urbis* og *praef. praetorio*. Ad denne Vej forsvinder efterhaanden den gamle Nævningeprocess og erstattes af den magistratiske *cognitio*.

Forhold til Senatet. Gennem sin Indflydelse paa Valgene havde Kejseren bestemmende Indflydelse paa Senatets Sammensætning. Fra Domitian af, da Kejseren havde Censormyndighed, raadede de aldeles frit over Senatets Sammensætning. — Kejseren var *princeps senatus* og kunde som saadan votere først, men var ikke tvunget dertil. Han kunde holde Senat og gøre Forslag i Kraft af sin tribuniciske Myndighed; men det almindelige var, at Senatet holdtes af Konsulerne. Ogsaa i et saadant Møde havde Kejseren Ret til at stille Forslag, som da gerne indsendtes skriftlig. Hertil benyttedes en Kejseren adjungeret Kvæstor, designeret af ham (*quaestor candidatus*); heraf udviklede sig senere Kanslerembedet.

Hovedstadens Forvaltning. Vigtige Sider af Hovedstadens Forvaltning, navnlig Politis og Brandvæsen, Bygningsvæsen og Kornforsyningen, overdroges efterhaanden Kejseren.

Møntretten gik efterhaanden fra Senatet over til Kejseren.

Ligeledes gik Forvaltningen af Ærariet ogsaa efterhaanden over til Kejseren, idet han dertil udnævnte senatoriske *praefecti*.

Kejseren over Lovene. Kejseren dispenseredes efterhaanden fra en Række Love, indtil der uddannede sig den Grundsætning, at han overhovedet ikke var bundet af Lovene.

Alle disse og lignende Beføjelser blev temmelig tidlig ved hver ny Kejsers Regeringstiltrædelse sammensatt i en Senatsbeslutning, der havde Form af en Lov. Et Brudstykke af en saadan er den saakaldte *lex de imperio Vespasiani*.

Man finder ofte Kejserdømmet fremstillet som en faktisk Enevælde med ganske utilstrækkelig og i Grunden ligegyldig legal Grundvold. Denne Fremstilling er, som ovenfor vist, ikke rigtig i politisk Henseende; den er det heller ikke i juridisk. Det er rigtigt at Augusts Regering til Udgangspunkt har en faktisk Enevælde uden nogetsomhelst lovligt Fundament. Men Augusts hele Ordning er et gennem mange Aar fortsat Forsøg paa at skabe en lovlig Tilstand; og dette Forsøg er ialtfald tildels lykkedes. For de allerfleste, om ikke for alle, kejserlige Beføjelser har der været et lovligt Grundlag, og de ordentlige Kejsere har gennemgaaende respekteret dette, ogsaa for saa vidt det indskrænkede deres Beføjelser f. Eks. overfor Senatet. At Kejseren faktisk kunde gøre hvad han vilde, fordi han bød over hele den væbnede Magt; at Senatet faktisk var nødt til at rette sig efter ham og altid gjorde det; at Regeringsformen derfor under slette og egenraadige Kejsere var et fuldstændigt Militærdespoti — det er rigtigt nok. Men det kan ikke forandre den Kendsgerning, at der var en Forfatning, ikke blot af faktisk, men af formelig Natur; og at denne Forfatning atter og atter gjorde sig gældende overfor denne rent løse Vilkaarlighed. I hvert Fald er det en Miskendelse af den romerske Aands Væsen, naar man som Madvig overser det romerske Kejserdømmes stadige Stræben efter at basere sig paa lovlig Grund. Men det er ganske vist ogsaa en Miskendelse at ville sammenfatte denne Forfatning i dybe juridiske Grundsætninger og af dem at ville udlede Kejsermagtens enkelte Beføjelser. Det er denne Miskendelse Mommsen gør sig skyldig i, naar han ser Kejsers Væsen i at være Repræsentant for det suveræne Folk overfor og ved Siden af Senatet. Med den Art fantastiske Fiktioner arbejdede den romerske Retsbevidsthed ikke. Det er netop karakteristisk for den romerske Ret, at den er opportunistisk; den skyr de store almene Principper, den holder mest af at sætte Ret for det enkelte Tilfælde. Som alle romerske Love, ja hele den romerske Ret er et Konglomerat af enkelte Bestemmelser, der er fundet praktisk anvendelige, saaledes ogsaa det romerske Kejserdømme. Men heri ligger tillige dets juridiske Achilleshæl. Kejserdømmet udviklede sig nemlig temmelig hurtigt til en faktisk Enevælde. Nu er det karakteristisk for Enevælden, at den ikke lader sig udtømme i Enkeltbeføjelser; dens Ejendommelighed er netop, at den altid er parat, hvor alt andet svigter. Dersom dette Princip ikke udtales i dens Forfatning, da mangler den sit juridiske Grundlag. Men det var netop

dette Princip som August ikke vilde og efter hele sin Tids juridiske Begreb ikke kunde udtale*). At han ikke gjorde det, er det bedste Bevis for hans og hans Tids Respekt for Retten som de forstod den. Konsekvensen af at de ikke gjorde det blev at Arbejdet paa juridisk at underbygge den romerske Kejsermagt blev som Danaidernes: at hælde Vand i et Kar uden Bund. Men Arbejdet blev trolig gjort, og fordi det var forgæves, tør det dog ikke glemmes.

54. KEJSERENS TITLER OG ÆRESRETTIGHEDER.

Kejserens egentlige titulære Betegnelse er *imperator* (*ἀντοκρατωρ*). Saaledes kaldes han af sine Soldater, og saaledes betegner han sig selv paa Mønter og Indskrifter. Betegnelsen staar altid forrest. — Ved Siden deraf lader han sig nu og da udraabe til *imperator* i Anledning af Sejrvindinger, med Tilføjelse af Tallet (*imp. IV* o. s. v.).

I civile Forhold er Kejsers almindelige Benævnelse *princeps* (*ἡγεμών*); men den føres aldrig som Titel. Kejsers Stilling og Regeringstid hedder derfor *principatus*. Benævnelsen betegner snarere Kejseren som *princeps* end som *princeps senatus*.

Dominus var en Betegnelse fra det private Liv, altid af smigrende Art. Den søgtes ofte paatrængt Kejseren af Smiger, men gik ikke over i officiel Titulatur før i det Diocletianske Monarki.

De første Juliske Kejsere førte Navnet *Caesar* som Familienavn; det optoges af de følgende som Del af Navnet. I senere Tid tillagdes det regelmæssig Kejsers designerede Efterfølger.

Augustus (*σεβαστός*) tillagdes Octavian i Aaret 27 som hædrende Tilnavn. Ordet bruges ellers mest i

*) Hos senere romerske Jurister findes direkte Udtryk for at Kejsermagten er den rene Enevælde; men de angiver kun den faktiske Tilstand, juridisk Fundament har de ikke.

staaende Forbindelser af religiøs Art (*augustum augurium*) og betegner vist den, paa hvem Gudernes Naade særlig hviler. Det førtes af de senere Kejsere som Titel; altid kun af den regerende Kejser.

Æresnavnet *pater patriae* tillagdes August i Aaret 2 f. Chr. Det gaves senere ifølge Senatsbeslutning, i Reglen ikke samtidig med Overtagelsen af Regeringen.

Eksempler paa Kejsertitler: *imp(erator) Caesar divi f. Augustus pontif. max. tribunicia potestate XXXIV imp(erator) XX*. Som man ser tælles Regeringsaarene efter Overtagelsen af Tribunmagten, der falder sammen med Regeringstiltrædelsen. — *Imp. Caes. Vespasianus Aug. p(ontifex) m(aximus) tr. post. VIII imp. XII cos. VIII p(ater) p(atriciae)*. — Undertiden tilføjes Titler som *Germanicus* o. l.

Kejseren fører ifølge særlige Bestemmelser de højeste Magistraters Værdighedstegn: *sella curulis, toga praetexta*, 12 Liktorer. Som ganske særligt Udmærkelsetegn har han Laurbærkransen. Ved Festligheder optræder han i Triumfaldragt; som Feltherre i *purpura* (senere, fra Diocletian, bærer han dette overalt). Hans *fascis* er altid *laureati*, da han altid er *imperator*. — En Del af hans Æresrettigheder overførtes paa Medlemmerne af hans Hus. — Om Retten til at holde Livgarde er andetsteds talt.

En særlig Udmærkelse for Kejseren var *g u d d o m m e l i g D y r k e l s e*. Ikke blot i de Dele af Riget, hvor det iforvejen var almindeligt at dyrke Herskeren som Gud, men ogsaa i Italien havde allerede August tilladt, eller dog fundet sig i, at dette skete; kun Rom undtog han. Under de følgende Kejsere opstilledes ogsaa i Rom deres Billedstøtter i Templerne, og ligeledes var det almindeligt, at Kejserens Genius optoges blandt Husguderne i romerske Hjem. I enhver romersk Lejr nød Kejseren, eller i al Fald hans Genius, Dyrkelse lige fra Principatets Begyndelse. — Efter Kejserens Død blev

han i Reglen ifølge en Senatsbeslutning optaget blandt Guderne og fik Prædikaten *divus*. — Skønt i hvert Fald de bedre Kejsere ikke *p e r s o n l i g* optraadte som Guder eller modtog Dyrkelse, har Dyrkelsen af Kejserens Billede (Genius) dog spillet en stor Rolle som Rigets eneste officielle Enhedsmærke paa det religiøse Omraade. Diocletian lagde derfor ogsaa stor Vægt paa denne Side af Kejserens Fremtræden; men kort efter hans Regering faldt det hele ifølge Sagens Natur bort ved Kristendommens Indførelse.

55. SUCCESSIONEN.

Efter hele Kejserdømmets Natur var Arvelighed udelukket. Naar Kejseren døde eller erklæredes afsat af Senatet, var retlig set den øverste Magt hos Senatet. Herved er imidlertid at bemærke, at hele den væbnede Magt fra første Færd af var unddraget Senatets Herredømme. Hæren stod saaledes ved Kejserens Død uden Fører og uden lovlige Repræsentation. Monarkiets to Grundpiller uden Forbindelse. Med Kejserens Død indtræder faktisk Anarki. Dette Anarki kan kun hæves ved, at der udnævnes en Kejser; thi Senatet kan ikke direkte kommandere Hæren, medens det vel kan udnævne en Mand til at gøre det. Omvendt kan Hæren proklamere en Kejser; men han bliver først lovlige ved Senatets Godkendelse.

Hvor enhver anden Ordning manglede, beroede det paa et Tilfælde, om det blev Senatet eller Hæren, der satte sin Kandidat igennem. Hærens Repræsentant i Hovedstaden var faktisk Prætorianerne; og en almindelig Form er den, at den nye Kejser udraabes til *imperator* af dem; Senatet er saa nødt til at give sit Samtykke (Caligula, Claudius). Det omvendte har ogsaa fundet Sted (Tacitus). Men i begge Tilfælde er der den Fejl, at Hovedstadsgarden ikke er nogen lovlige Repræsen-

tation for den hele Hær; ethvert andet Armékorps kan med samme Ret udraabe en Imperator, og sker det, maa Vaabnene afgøre Sagen; saaledes efter Neros Død. I det tredje Aarhundredes frygtelige Krige førte dette efterhaanden til, at Kejseren udnævntes af den romerske Generalstab; det er den, der har reddet Riget i Aarhundredets Slutning (Claudius, Aurelian, Probus er udnævnt af den; umiddelbart før Diocletian bortfaldt helt Senatets Bekræftelse).

August havde designeret sin Efterfølger, og ved hans Død var Tiber Hærens Chef og anerkendtes som saadan; Senatets Bekræftelse fulgte efter. Saasnart en saadan Ordning var truffet, var Sagen simpel; der krævedes kun diverse Beslutninger af Senatet, der overdrog den nye Regent den gamles Titler og Beføjelser; de sidste specialiseredes i en Senatsbeslutning i Lovform. Forsaavidt der ikke var tillagt Efterfølgeren Imperatortitlen, krævedes tillige en Akklamation af Soldaterne. Denne Fremgangsmaade fulgtes navnlig i næsten hele det 2de Aarhundrede; den genoptoges af Diocletian, dog med Tilføjesættelse af Senatet. Men en egentlig Retsordning var det ikke. Forsaavidt Soldaterne ikke iforvejen har aflagt Ed til den nye Kejser, kan de paa egen Haand udraabe en anden til Imperator, og heller ikke Senatet er ubetinget bundet ved den afdøde Kejsers Valg af Efterfølger.

Principatets ejendommelige Successionsordning forstaas ud fra Situationen under August. Et arveligt Enevælde er kun muligt under Bureaukратиets Form; og et Bureaukrati fandtes ikke, da August grundlagde Principatet. Et ligefremt Valg af Efterfølgeren kunde heller ikke betros til det endnu halvt republikanske Senat. Der var intet andet for end at lade Valget bero paa de faktiske Magtforhold; da Senatet stod uden Forbindelse med Hæren, maatte Kejserdømmet bestandig fremtvinge sig selv fra ny af. Den eneste Mulighed for at regulere

Sagen laa da i, at Kejseren selv designerede sin Efterfølger og beklædte ham med den fornødne Magt; det sidste var det afgørende.

Designationen af Efterfølgeren foregaar efter Augusts Eksempel i den ældre Tid almindelig i Form af en Adoption. Efterfølgeren faar derved Navnet Cæsar, og der tillægges ham ved Senatsbeslutning prokonsularisk og tribunicisk Myndighed, ofte hver for sig. Ogsaa kan han faa Imperatornavnet. Han optræder allerede i Kejserens levende Live som dennes Medregent; ved hans Død indsættes han til hans Arving.

Ved Kejsers Tiltrædelse aflagdes der Ed til ham, dels af de fungerende Magistrater og Senatet, dels af hele Rigets Tropper. Tillige forefaldt der forskellige Højtideligheder, Uddeling af Gaver o. desl.

56. SENATET I KEJSERTIDEN.

Augusts Ordning gaar ud paa en Deling af Regeringen mellem Senat og Kejser. Det blev ganske vist mere en juridisk Fiktion end en faktisk Fordeling af Magten; men den medførte dog en stærk Forandring i Senatets Stilling, hvoraf her Hovdrækkene maa betegnes.

Senatet mistede hele sin Indflydelse paa Rigets Krigsvæsen og Udenrigspolitik; begge Dele gik fuldstændig over til Kejseren. Det mistede Bestyrelsen af den vigtigste Del af Lydriget, nemlig alle de Provinser, hvori der til Stadighed holdtes Tropper. Det mistede efterhaanden Bestyrelsen af Finansvæsenet, idet dels den kejserlige Fiscus ganske overfløjede det gamle Ærarium, dels Bestyrelsen af selve dette efterhaanden gik over til Kejseren. Tillige bortfaldt dets Kontrol med en Mængde vigtige Sider af Hovedstadens Forvaltning, især Bygningsvæsenet. Til Gengæld fik det andre meget vigtige Beføjelser.

Valg og Lovgivning. Fra Tibers Tid træder Senatet fuldstændig i Stedet for Folkeforsamlingen med Hensyn til Magistratsvalgene. Dog var det her stærkt begrænset af Kejserens Kommendationsret. — Ligeledes gik efterhaanden Lovgivningen for en stor Del over til Senatet, indtil dettes Beslutninger afløstes af Kejserens Forordninger. At Senatet saaledes er traadt i Stedet for Folket, finder sit Udtryk i Formlen *senatus populusque Romanus*, der nu bruges om Beslutninger af Senatet alene.

D o m s m a g t. Der tillagdes allerede under August Senatet en vidtstrakt dømmende Myndighed i kriminelle Sager, navnlig i Kapitalsager mod dets egne Medlemmer, men ogsaa ellers i politiske Processer. De fleste af Kejsertidens *iudicia maiestatis* er ført for Senatet under Konsulernes Forsæde. Dog var ogsaa Kejseren selv kompetent i den Art Sager. I den sidste Kejsertid gik Senatets Domsret over til de kejserlige Embedsmænd.

Foruden disse nye Funktioner besad Senatet formelt den øverste Regeringsmyndighed i civile Sager (Roms, Italiens og Senatsprovinsernes Bestyrelse o.s.v.). Senatsprovinserne deltes i konsulariske (Asien og Afrika) og prætoriske og besattes ved Lodtrækning mellem de dertil kvalificerede. Det var endvidere Senatet, der tildelede Kejseren hans forskellige Titler og Æresrettigheder, og ligeledes henvendte Kejseren sig til det om overordentlige Udmærkelser til andre. Om mange af sine Regeringshandling gav Kejseren Senatet Meddelelse, selv hvor han ikke indhentede dets Beslutning.

Ved Kejserens Død vendte formelt hele Regeringsmyndigheden tilbage til Senatet. Dette udtales ofte, og det ligger ligefrem i, at det er Senatet, der udstyrer den nye Kejser med hans Magtfuldkommenhed. Men det er allerede bemærket, at Senatet manglede et Organ, hvorigennem det kunde byde over Hæren, og at

dette medførte Nødvendigheden af bestandig ligesom at skabe Kejserdømmet paany.

I 3die Aarh. fratog Gallienus Senatorerne deres Privilegium paa at beklæde de højeste militære Embeder; og efter nogen Tids Vaklen sank Senatet ned til at blive et blot Byraad for Rom. Stillingen i dette var arvelig og meget bekostelig.

57. KEJSERENS KABINET.

[Interessante Personalialia om flere af den ældre Kejsertids Frigivne i Friedlaenders Sittengeschichte I.]

Af særlig Interesse er Uddannelsen af den kejserlige Centraladministration. En saadan Indretning manglede fra først af ganske; al Besørgelse af Kejserens Forretninger betragtedes som hans private Sag, og for saa vidt han ikke kunde overkomme den selv, maatte han overdrage den til sit Tyende, og til sine Frigivne og Slaver. De Forretninger, her er Tale om, falder i Hovedsagen i tre Grupper: 1) Modtagelsen af indgaaende Skrivelser og Ansøgninger og deres Behandling; den dermed betroede Frigivne hed *a libellis*; 2) Udfærdigelsen af de officielle kejserlige Skrivelser; denne Bestillingsmand hed *ab epistolis*; hertil hørte ogsaa Udfærdigelsen af Domme (forsaavidt denne var betroet en særlig Person, hed han *a cognitionibus*); og endelig 3) Regnskabsvæsenet: *a rationibus*. Disse Poster betroedes oprindeligt kun til Frigivne. At disse fik stor Indflydelse er intet Under; at de misbrugte den, heller ikke. Allerede Vitellius og bestemte Hadrian indførte derfor den Forandring at besætte Posterne med Mænd af Ridder-rang. Det var nu store Embeder med et omfattende Kontorpersonale, delt i flere Bureau'er (*scrinia*). Fra disse Embeder kunde man saa avancere til de andre kejserlige Embeder, f. Eks. til *praef. praetorio* (Ulpian, Paul-

lus). — I den egentlige Hoftjeneste (*cubiculum*) beva- rede de Frigivne deres Stilling længere (*cubicularii næv- nes* som mægtige under Commodus).

58. DE VIGTIGSTE KEJSERLIGE EMBEDER.

De forskellige Funktioner, Kejseren maatte overtage, gjorde efterhaanden Oprettelsen af en Række nye Em- beder nødvendig. De adskiller sig alle fra de republi- kanske derved, at de besættes direkte af Kejseren og paa ubestemt Tid, ikke for et Aar ad Gangen. De falder i to Grupper: senatoriske og ridderlige. De sena- toriske er i Rom ulønnede Hædersposter; de ridderlige er lønnede.

Den kejserlige Provinsbestyrelse kræver en Række Embeder; de er alle lønnede. Legaterne, saavel de højere som de lavere, er senatoriske, ligesaa tildels Krigs- tribunerne. De fleste Officerspladser og de civile For- valtningsembeder (*procuratores*) er ridderlige. Det nær- mere om disse hører under Provinsstyrelsen.

En anden Række Embeder staar i Forbindelse med Bestyrelsen af Rom, som Kejseren blev nødt til at over- tage, fordi Republikkens Indretninger aldeles ikke slog til. August havde oprindeligt her villet lade alt gaa i den gamle Skure, men det viste sig umuligt; han og Tiber maatte successive paatage sig Omsorgen for Roms Korn- forsyning, Brandvæsen, Vandvæsen, Brolægnings- og Vejvæsen, Bygningspoliti og Vandbygningsvæsen. De sidste fire af disse Omraader overdroges til *cura- tores*, udtagne af Kejseren blandt Senatorerne. Korn- forsyningen forsøgte August at ordne i republikan- ske Former; men det viste sig uigennemførligt. Den overdroges da til en af August udnævnt *praefectus an- nonae* af Ridderrang — altsaa ikke Senator —, og det blev snart et af de fornemste kejserlige Embeder. — Brandvæsenet ordnede August saaledes, at han delte

Rom i 14 Regioner og oprettede et militært Brandkorps (*vigiles*; mest besat med Frigivne), delt i 7 Kohorter, der var stationerede rundt i Byen og kommanderedes af en *praefectus vigilum*, ligeledes af Ridderrang. *Vigiles* ud- øvede tillige Nattepoliti, og *praefectus vigilum* fik efter- haanden en Art Dommerstilling i Politisager, saa at han maatte have juridisk Uddannelse. Ogsaa dette blev et af de højeste og mest betroede Ridderembeder.

Ved Siden af alt dette var det nødvendigt at have et overordnet Polititilsyn med Hovedstaden; dette Hverv var saa vigtigt, at det kun kunde betroes en gammel og prøvet Politiker. August havde, naar han var fra- værende, indsat en *praefectus urbi* som Stedfortræder for sig. Tiber havde en saadan under hele sin Regerings- tid, og de følgende Kejsere fulgte Eksemplet. — Til *praef. urbi* toges altid en Konsular, ofte en gammel Mand; Embedet beklædtes gerne længe. Det var det højeste Embede en Senator kunde drive det til i Kej- sertiden. Det overordnede Polititilsyn udvidede sig til en omfattende Kriminaljurisdiktion, der aldeles fortrængte de gamle *quaestiones*; *praef. urbi* blev Appellinstans for de lavere Politimyndigheders Domme. Hertil sluttede sig i 3die Aarh. ogsaa Civiljurisdiktion. Da Regerin- gens Sæde forlagdes fra Rom, blev Præfekten Roms øverste Embedsmand, Overdommer, Formand i Senatet og Borgmester.

Det i Rang højeste kejserlige Ridderembede var Gardekommendoen. Der var i Reglen to, sjældnere een *praef. praetorio*. Embedet var altid en vigtig Tillids- post, og det laa nær at benytte *praef. praetorio* som Kejserens Stedfortræder (Seian); men oprindeligt var det dog kun en Officerspost. Efterhaanden blev det Skik, at Kejseren overdrog *praef. praetorio* at dømme i de talrige Sager, der indgik til ham, baade civile og krimi- nelle; Pladsen besattes derfor med Mænd med juridisk Uddannelse. Men tillige fik han stor Indflydelse paa

den hele Forvaltning, blev Viceformand i Kejserens Raad o. s. v. I 3die Aarh. finder vi tre store Jurister paa denne Plads: Papinian, Ulpian og Paullus. De fungerer som en Art Førsteministre. I Constantins Ordning blev Embedet det højeste civile, men mistede den militære Beføjelse.

Foruden disse Embeder uddannede der sig efterhaanden i fastere Former et kejserligt Raad (*consilium, consilarii*). Det bestod mest af ansete Jurister, dels af Senatorer, dels af Ridderrang; dets Funktion var væsentlig af juridisk Natur, dels ved Domme, dels ved andre retlige Afgørelser. Dog kan det ogsaa have haft politisk Indflydelse.

59. DET SENERE KEJSERDØMME.

Af det Augusteiske Principat udviklede sig et bureaukratisk Enevælde. Bureaukratiets Udvikling begynder under Hadrian, fortsættes i 3die Aarh. og fuldendes af Diocletian og Constantin. I det vestlige Rige gik det efter et Par Aarhundreder tilgrunde; i det østlige holdt det sig.

Kejseren selv hedder *dominus*, bærer Diadem og optræder med østerlandsk Pomp. Han viser sig sjældent offentlig; faar man Audiens, bruger man Knæfald. Han er omgivet af et stort Hof, deriblandt tildels Eunuker af høj Rang. — Diocletian delte Riget mellem flere Kejsere; Bestand havde dog kun Delingen i et østligt og vestligt Rige.

Forvaltningen er (efter Constantin) strengt adskilt i civil og militær. Paa begge Omraader er der et Embedshierarki, hvor man avancerer efter Regler; de lavere Embeder er livsvarige og tildels arvelige; de højere skifter hyppig Personale. Samtlige Embeder er lønede. Den militære Forvaltnings Spidser er de øverste Generaler, hvoraf nogle befinder sig i Kejserens Nærhed og

tillige er Ministre, der sidder i Statsraadet. Under dem staar Generaler for de enkelte Troppkorps (*duces*).

Ejendommeligt for den civile Forvaltning er, at den dømmende og administrative Myndighed ikke er adskilt: alle de højere Embedsmænd er tillige Dommere. Den falder ellers i to Grupper: den lokale og den centrale. Lokalforvaltningen ligger i Hovedsagen hos Statsholderne, der naturligvis har et stort Kontorpersonale. Over dem staar de fire *praefecti praetorio*, hver for sin Del af Riget; forsaavidt *praefectus praetorio* er i Kejserens Nærhed, deltager han tillige i Centraladministrationen. — I Spidsen for den centrale Forvaltning staar en høj Embedsmand, under hvem alle de almindelige Regeringskontorer (*officia*) sorterer; han hedder derfor *magister officiorum*. Foruden ham er der en Kansler (*quaestor sacri Palatii*), en Finansminister og en Dønmænenminister. Begge har Titlen *comes*, der overhovedet er almindelig for høje Embedsmænd. — Finansforvaltningen er for en Del centraliseret og udskilt fra den øvrige Lokalforvaltning, idet den besørgeres af særlige Embedsmænd, der staar umiddelbart under Finansministeren. — Som Embedsmænd af højeste Rang, der sorterer umiddelbart under Kejseren, maa endnu nævnes de to *praefecti urbis* for Rom og Constantinopel. — Alle de højeste Embedsmænd, ogsaa Overgeneralerne, er Medlemmer af det kejserlige Raad, *consistorium*; dog er der ogsaa andre Raader, *consistoriales*. Dette Raad er dog mere en Højesteret end et Statsraad.

Af de gamle republikanske Indretninger var der kun ringe Rester tilbage. Der vedblev at vælges Konsuler og Prætorer, men deres Stilling var væsentlig titulær, foruden at den medførte Udgifter til Lege o. a. Repræsentation. Senatet i Rom bestod, og i Constantinopel oprettedes et lignende; men det var kun Byraad med høj Rang, uden Indflydelse paa Rigsforvaltningen.

SAGREGISTER

ab epistolis, 165
accensus, 126
a cognitionibus, 165
a libellis, 165
apparitores, 125 f.
appellatio, 78, 112
a rationibus, 165
auctoritas patrum, 16, 34, 57, 88, 130, 135
auctoritas senatus, 72, 115, 130, 135, 147
Auspiciar, 12, 56, 61, 63 f., 71 f., 87, 93 f., 112, 118,
128, 142 f.
auxilium, 112 f.

Borgere 16 f., 22—32, 35—37, 39 f., 49, 100, 102
Borgerret, 17, 22—32, 51, 80, 100 f.

Caeritum tabulae, 28, 101
carnifex, 126
Censuren, 15, 28, 37, 43, 45, 47, 49 f., 56, 67, 69 f., 77,
82, 84, 87, 91, 98—105, 106, 131 ff., 137, 144 f.,
155, 157
Census, 27, 37, 39—41, 43 ff., 46, 50, 81, 91, 98—102, 105